

The article provides the analysis of the peculiarities of essence and application of contemporary non-military and military ways and means for conflict settlement, granting the stability international relations system at the example of Ukraine.

Стаття надійшла до редколегії 08.10.2015

УДК 341.2:341.3

Севостьянова Н. І., Міністерство юстиції України

АНЕКСІЯ КРИМУ ТА МІЖНАРОДНЕ ПРАВО

У даній статті досліджується право на самовизначення, його характеристика, а також форми реалізації. Розкрито трансформацію розуміння цього права та методів його реалізації у зв'язку з історичним розвитком суспільства та міжнародного права. Звертається увага на те, що історії відомі випадки спекулювання правом на самовизначення з метою дестабілізації ситуації у окремих регіонах та реалізації геополітичних амбіцій держав. Досліджено практику організації та проведення референдумів на основі демократичних принципів. Наводиться аналіз невідповідності референдуму, який було проведено навесні 2014 року у Криму загальноприйнятій практиці проведення референдумів.

Розвиток міжнародних відносин та практика міжнародних судових установ зумовлюють нову інтерпретацію окремих категорій та понять у міжнародному праві. Проте, не дивлячись на такі зміни, фундаментальною ціллю функціонування міжнародного права є забезпечення миру на усіх континентах, економічного розвитку держав та стабільного міжнародного співробітництва. Навіть найскладніші процеси у міждержавних відносинах повинні досягати врегулювання згідно принципів міжнародного права, порушення яких однією з держав може стати причиною дестабілізації міжнародних відносин. Вчасне звернення до механізмів врегулювання міждержавних конфліктів на основі норм міжнародного права є запорукою подальшого розвитку нашої цивілізації, а будь-яке спекулювання такими нормами може неминуче призвести до деградації держав та порушення прав їх громадян.

Одним з основоположних у міжнародному праві є право на самовизначення, яке забезпечує демократичний розвиток держав та безпосередньо пов'язане з такими категоріями як суверенітет та територіальна цілісність. Саме тому, будь-яке зловживання таким правом є не припустимим на сучасному етапі розвитку міжнародних відносин та може завдати негативний вплив окремим державам.

Актуальність цієї статті зумовлена необхідністю вивчення права на самовизначення з огляду на сучасні процеси розвитку держав. Аналізу елементів права на самовизначення та його застосуванню Російською Федерацією для виправдання своїх дій на території Кримського півострову присвячена дана стаття. Порівняно незначна кількість досліджень була зосереджена на вивченні практики організації референдумів у демократичних країнах та проведенні аналізу на відповідність організації таких окремих референдумів зазначеній практиці, що і обумовлює новизну даного дослідження.

Самовизначення у міжнародному праві розуміється, як юридичне право «спільноти» набувати певного ступеня автономії від суверена [1, с. 378; 2, с. 369 – 382]. У цьому сенсі поняття «спільноти» є скоріш юридичною ніж природною категорією [2, 369 – 382]. Це поняття цілеспрямовано було залишене без чіткого визначення у міжнародному праві, аби уникнути його широкого тлумачення та не допустити дестабілізацію держав, що є небезпечним для миру та безпеки[3].

Право на самовизначення стало звичасвою нормою міжнародного права, яка застосовується та є обов'язковою для усіх країн[1, с. 378; 4; 5; 6; 7], та на сьогоднішній день закріплена у багатьох міжнародних конвенціях та договорах [8; 9; 10].

Згідно праву на самовизначення, група осіб зі спільною ідентичністю та зв'язком з визначеною територією має право вирішувати своє політичне майбутнє демократичним шляхом.[1, с. 378] Право національних спільнот на самовизначення може виражатися набуттям ними простих політичних та репрезентативних прав у країнах з системою централізованого управління, а у деяких випадках реалізовуватися у формах починаючи з «ремедіального відокремлення» до набуття незалежності. Право на самовизначення може набувати різних форм, таких як: самоврядування, автономія та у деяких випадках – незалежність[11, с. 142]. Саме тому актуальним є питання, чи створює право на самовизначення подальшу можливість сецесії та здобуття незалежності[12, с. 112].

За традиційного підходу проголошення незалежності та сецесія, як форми реалізації права на самовизначення застосовувалися до спільнот, які перебували у колоніальному стані, були пригнічені іншими державами [1, с. 380] або чий права та свободи зазнавали тиску зі сторони національної влади. У сучасному міжнародному праві визнається, що народ або нація має право відокремитися від існуючої держави за умов кричущих зловживань правами представників такої спільноти[1, с. 380]. Це право стало відомо як право на «ремедіальне відокремлення», яке отримало свій розвиток після випадку з Аландськими островами[1, с. 378; 13, с. 5 – 10; 14, с. 28].

Декларація про принципи міжнародного права, що стосуються дружніх відносин та співробітництва між державами відповідно до Статуту Організації Об'єднаних Націй [10] (далі – Декларація) обумовлює право не колоніального народу на відділення від існуючої держави у випадку відмови останньої у праві такого народу на демократичне самоврядування у складі цієї держави. У Декларації вказується, що ніщо у пункті, яким проголошується право рівноправності та самовизначення народів, не повинно тлумачитися, як таке, що санкціонує або заохочує будь-які дії, які призводили б до розчленування або до часткового або повного порушення територіальної цілісності або політичної єдності суверенних і незалежних держав, що дотримуються у своїх діях принципу рівноправності і самовизначення народів, як цей принцип викладено у Декларації, і, внаслідок цього, мають уряди, що представляє незалежно від раси, віросповідання чи кольору шкіри весь народ, що проживає на даній території [16].

З огляду на сучасний розвиток міжнародного права та на документи інших установ ООН, [17; 18] деякі дослідники звертають увагу, що право народів на «ремедіальне відокремлення» починає сприйматися як норма. За умови, коли правління країною є не репрезентативним та таким, що порушує права людей, набагато більше форм самоврядування набувають потенціального ефекту дестабілізації. Як наслідок не виключенням є проголошення та сецесія, які у подальшому можуть бути визнані легітимними. Слід зауважити, що важливим аспектом під час реалізації права на самовизначення є підтримка народу, що відокремлюється, іншими державами [11, с. 146]. У такому випадку спільноти, що заявляють про відокремлення повинні мати право на пошук та отримання зовнішньої допомоги, а у випадках кричущого порушення прав народів державою, від якої вони відокремлюються, інші країни та організації не можуть мати права відмовитися від надання допомоги новій державі [1, с. 384]. Якщо право народів та націй на відокремлення за умов значного порушення їх прав з точки зору теоретичного сприйняття починає сприйматися як звичаєва норма міжнародного права, то з огляду на практичний аналіз реалізації цього права, воно може бути втілено у життя за умови достатньої політичної (а з часом і не тільки політичної) підтримки народу або нації, що відокремлюється, іншими державами.

Не дивлячись на формування критеріїв, якими характеризуються та за якими визнаються принципи рівноправності та самовизначення націй та народів, за умов сучасного розвитку міжнародних відносин історії відомі випадки спекулювання правом на самовизначення та, більш того, використання його для виправдання відверто дестабілізуючих сепара-

тистських процесів, головною метою яких зазвичай є захоплення окремих територій певних держав іншими та порушення територіальної цілісності. Одним з найбільш відвертих випадків такого спекулювання можна вважати анексію Автономної республіки Крим (далі – АРК) та подальшу її інкорпорацію до складу Російської Федерації.

Проведення демократичного референдуму вважається нагальним процесуальним кроком для реалізації права на самовизначення. Сучасне міжнародне право визнає проведення референдуму, як обов'язковий елемент для реалізації колективного права на самовизначення. Під час організації та проведення референдуму вкрай важливим є слідування процесуальним вимогам та правилам, адже від цього залежить визнання результатів референдуму суб'єктами міжнародного права. Більш того, проведення референдуму з метою реалізації права на самовизначення повинно відбуватися демократичним та мирним шляхом, за прозорою процедурою голосування, а також за умов вичерпання можливості вирішення територіальних питань шляхом переговорів [19] з усіма сторонами, на чий інтерес може мати вплив проведення такого референдуму.

Основою проголошення незалежності АРК та подальшої її інкорпорації до складу Російської Федерації став референдум, проведення якого є незаконним відповідно до положень Конституції України [20]. Відповідно до статті 2 Конституції України «Україна є унітарною державою. Територія України в межах існуючого кордону є цілісною і недоторканою» [21]. При цьому статус автономії Криму визначено у Розділі X Конституції України. Стаття 134 Конституції вказує, що «Автономна Республіка Крим є невід'ємною складовою частиною України і в межах повноважень, визначених Конституцією України, вирішує питання, віднесені до її відання» [21]. Автономний статус надає населенню Криму певні права та самоврядування, а також право проведення референдуму, проте, такими референдумами можуть вирішуватися лише питання місцевого значення. Стаття 73 визначає, що будь-які зміни щодо території держави можуть вирішуватися проведення виключно всеукраїнського референдуму [21].

Проведення референдуму у Криму є порушенням положень Конституції України, та, більш того, не відповідає сучасним визнанням у світі стандартам проведення референдумів [19]. Загальний принцип вільного вибору закріплено у статті 3 Першого Протоколу до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [22] та у статті 25 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права, а також у інших міжнародних договорах, сторонами яких є Україна. Складовими елементами, за наявності яких визнається

відповідність принципу вільних виборів є свобода, конфіденційність голосування особи, рівність, а також універсальність виборів. У 2007 році Венеціанська комісія розробила Кодекс належної практики проведення референдумів [23] (далі – Кодекс), у якому викладено організаційні та практичні принципи проведення референдумів. Кодекс є достатньо складним документом, проте країнам-член Рад Європи слід звертатися до нього, як до визнаного джерела. І хоча цей Кодекс не створює норми міжнародного права, що є обов'язковими для виконання усіма державами, тим не менш, у Кодексі містяться міжнародні стандарти та визнана державами практика проведення референдумів [24, с. 380].

Щодо процесуальних правил організації референдуму, то існує визнана практика зі змістовного формулювання питань під час референдуму. Питання, що ставляться на референдумі повинні не мати подвійного змісту, тобто бути чітко визначеними та не повинні вводити в оману голосуючих. Зміст питань повинно бути викладено у такий спосіб, щоб особа, яка голосує, могла дати просту відповідь «так» чи «ні» [23]. Проте, під час проведення референдуму у Криму цей принцип не було взято до уваги. Можна стверджувати, що мало місце порушення правил формулювання запитань, що виносяться на голосування. По-перше, на голосування було винесено одразу два питання, хоча Кодекс Венеціанської комісії з належної практики з референдумів передбачає, що під час референдуму можливо голосувати лише щодо одного питання, на яке повинно бути надано чітку відповідь «так» чи «ні». Два питання, що містилися у опитуванні не залишали можливості голосуючи зберегти Криму статус *quo*. В одному з питань пропонувалося відновити Конституцію Криму 1992 року проте, без зазначення, яку саме Конституцію, адже існують дві Конституції Криму, що датовані 1992 роком [25].

Аналізуючи відповідність референдуму, проведеного у Криму, визнаним стандартам, важливо зазначити, що Кодекс Венеціанської комісії передбачає декілька інших процесуальних правил, які повинні бути виконані під час організації та безпосереднього проведення референдуму. Кодекс потребує наявності закону, яким би визначалася процедура голосування під час референдуму, а також присутність національних та міжнародних спостерігачів. Саме присутність міжнародних спостерігачів під час проведення референдумів є міжнародно визнаною практикою та представляє собою звичаєву норму міжнародного права [19].

Отже, аналіз наведених фактів свідчить про невідповідність такого референдуму визнаним міжнародною спільнотою стандартам

проведення референдумів, окремі з яких є звичаєвими нормами міжнародного права.

Аналізуючи організацію проведення референдуму у Криму, можливо стверджувати, що референдум відбувся з порушенням принципу вільних виборів, адже на момент голосування військові Російської Федерації контролювали територію Криму та інфраструктуру півострова. У той самий час міжнародні стандарти вимагають відсутність військового впливу від опозиційних сторін під час голосування на референдуму, а також підтримку нейтралітету місцевою владою [23] до кінцевого оголошення результатів. Вочевидь, що обидва ці елементи були відсутні під час проведення референдуму у Криму.

Присутність великої кількості російських військових на території кримського півострову під час проведення референдуму може розглядатися як застосування сили на території іноземної держави. Таке застосування військової сили Російською Федерацією неодноразово обґрунтовувала, як спосіб забезпечення реалізації права на самовизначення. Проте, таке обґрунтування застосування сили не може розглядатися як виправдане. У згаданій вище Декларації про принципи міжнародного права, що стосуються дружніх відносин та співробітництва між державами відповідно до Статуту Організації Об'єднаних Націй не міститься положень, які б дозволяли проведення будь-яких військових дій у підтримку права на самовизначення.

Для аргументації законності застосування сили з метою забезпечення реалізації права на самовизначення, необхідним буде наведення нової інтерпретації декількох фундаментальних принципів міжнародного права. Більш того, для аргументації застосування сили з метою реалізації права на самовизначення, по-перше, необхідно довести, що населення Криму дійсно є суб'єктом, яким може бути застосоване таке право. По-друге, необхідно навести факти того, що на весні 2014 року мали місце події, що можна кваліфікувати, як такі, що змусили населення Криму вдатися до «ремедіального відокремлення». Отже, на час сецесії Криму на весні 2014 року не було достатньо фактів та подій, які б підпадали під критерії для застосування принципу самовизначення та відокремлення від держави. Більш того, не було факту визнання Криму, як незалежної держави іншими країнами.

Отже, беззаперечним фактом є те, що проведення референдуму у Криму навесні 2014 року відбулося з порушенням національного законодавства України та визнаних міжнародних стандартів. Право на самовизначення характеризується, як одне з основоположних принципів міжнародного права, через важливість якого будь-яке спекулювання ним може призвести до значного порушення прав

людини та норм міжнародного права, а, отже, таке спекулювання повинно бути припинено. Більш того, на сучасному етапі розвитку світової спільноти та з огляду на важливість забезпечення стабільності у міждержавних відносинах будь-які порушення фундаментальних принципів міжнародного права повинні зазнавати неминучого при-тягнення до відповідальності держав-порушників.

Бібліографічний список:

1. Scharf M. Earned Sovereignty: Judicial Underpinnings / Michael P. Scharf // *Denver Journal of International Law and Policy*. – 2003. – № 31. – p. 373 – 379.
2. Gruda Z. Some Key Principles for a Lasting Solution of the Status of Kosova: Uti Possedetis, The Ethnic Principle, and Self-Determination / Zejnullah Gruda. // *Chicago-Kent Law Review*. – 2005. – № 80. – p. 353 – 367.
3. Brown B. Human Rights, Sovereignty, and the Final Status of Kosovo / Bartram S. Brown. // *Chicago-Kent Law Review*. – 2005. – №80. – p. 235 – 249.
4. Legal Consequences for States of the Continued Presence of South Africa in Namibia (South West Africa) Notwithstanding Security Council Resolution 276, Advisory Opinion, 1971 I.C.J. 16, 31–32 (June 21);
5. Western Sahara, 1975 I.C.J. 12, 31–33 (Oct. 16);
6. Frontier Dispute (Burk. Faso v. Mali), 1986 I.C.J. 554, 566–67 (Dec. 22);
7. East Timor (Port. v. Austl.), 1995 I.C.J. 90, 265–68 (June 30).
8. United Nations, Charter of the United Nations, 24 October 1945, 1 UNTS XVI
9. Declaration on the Granting of Independence to Colonial Countries and Peoples, G.A. Res. 1514 (XV), ¶ 2, U.N. Doc. A/64 (Dec. 24, 1960)
10. Declaration of Principles of International Law Concerning Friendly Relations and Co-operation Among States in Accordance with the Charter of the United Nations, G.A. Res. 2625 (XXV), ¶ 1, U.N. Doc. A/64 (Oct. 24, 1970)
11. Sterio M. On the Right to External Self-Determination: «Selfistans,» Secession, and the Great Powers' Rule / Milena Sterio. // *Minnesota Journal of International Law*. – 2010. – №19. – p. 137 – 176.
12. Dunoff J. International law : norms, actors, process : a problem-oriented approach / J. Dunoff, S. Ratner, D. Wippman. – New York: Aspen Publishers, 2006. – 1044 p.
13. Report of the International Committee of Jurists Entrusted by the Council of the League of Nations with the Task of Giving an Advisory Opinion upon the Legal Aspects of the Aaland Islands Question. // *League of Nations Official Journal*. – 1920. – p. 3 – 19.
14. The Aaland Islands Question: Report Submitted to the Council of the League of Nations by the Commission of Rapporteurs, League of Nations Doc. B7/21/68/106 (1921) at p. 28

15. Castellino J. International Law and Self-Determination: The Interplay of the Politics of Territorial Possession With Formulations of Post-Colonial National Identity / Joshua Castellino. – The Hague/Boston/London: Martinus Nijhoff Publishers, 2000. – 286 p.
16. G.A. Res. 2625 (XXV), 2, U.N. GAOR, 25th Sess., Supp. No. 28, at 121, U.N. Doc. A/8028 (1970)
17. Commission on Human Rights, Sub-Commission on Prevention of Discrimination & Protection of Minorities, Protection of Minorities: Possible Ways and Means of Facilitating the Peaceful and Constructive Solution of Problems Involving Minorities, 84, U.N. Doc. E/CN.4/Sub.2/1993/34 (Aug. 11, 1993).
18. Report of the Committee on the Elimination of Racial Discrimination, U.N. GAOR, 51st Sess., Supp. No. 18 at 125–26, 11, U.N. Doc. A/51/18 (Sep. 30, 1996).
19. Peters A. Sence and Nonsense of Territorial Referendums in Ukraine, and Why the 16 March Referendum in Crimea Does Not Justify Crimea's Alteration of Territorial Status under International Law [Електронний ресурс] / A. Peters. – 2014. – Режим доступу до ресурсу: www.ejiltalk.org.
20. Venice Commission, Opinion on «Whether the Decision taken by the Supreme Council of the autonomous Republic of Crimea in Ukraine to organise a Referendum on becoming a constituent territory of the Russian Federation or Restoring Crimea's 1992 Constitution is Compatible with Constitutional Principles», Opinion no. 762/2014, 21.3.2014, Doc. CDL-AD(2014)002.
21. Конституція України, Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1996, № 30, ст. 141.
22. Council of Europe. European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, as amended by Protocols Nos. 11 and 14 [Електронний ресурс] / Council of Europe. – 1950. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.refworld.org/docid/3ae6b3b04.html>.
23. Venice Commission, Code of Good Practice on Referendums, CDL-AD(2007)008rev.
24. Marxsen C. The Crimea Crisis – An International Law Perspective / Christian Marxsen. // Zeitschrift für ausländisches öffentliches Recht und Völkerrecht (Heidelberg Journal of International Law). – 2014. – № 74. – p. 367–391.
25. Kolstoe P. Russians in the former Soviet republics / Paul Kolstoe. – London: Hurst & co/Indiana University press, 1995. – 305 p.

В данной статье проанализированы понятие и характеристика права на самоопределение, а также формы его реализации. Раскрыта трансформация понимания данного права и методов его реализации в связи с историческим развитием общества и международного права. Обращается внимание на то, что истории известны случаи спекуляции правом на самоопределение

с целью дестабилизации ситуации в отдельных регионах и реализации геополитических амбиций определённых государств. Изучено практику организации референдумов на основе демократических принципов. Проводится анализ несоответствия референдума, организованного в Крыму весной 2014 года, общепринятой практики проведения референдумов.

The notion and characteristic of the fight to self-determination as well as the forms of its realization are analyzed in this article. The transformation of this right and its realization methods are studied with regard to historical development of the society and International law. In this article attention is paid to the issue that in the modern history there are fact of speculation with the right to self-determination with the aim to destabilize situation in particular regions and to realize geopolitical ambitions of concrete States. The practice of referendums' organization based on democratic principles is studied. The non-compliance of the referendum organized in Crimea on spring 2014 with the recognized practice of referendums' organization is further analyzed.

Стаття надійшла до редколегії 13.10.2015

УДК 327.3:327.35:321.728

Польовий М. А., НУ «ОЮА»

ФОРМУВАННЯ ГЛОБАЛЬНОГО ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА ЯК ЧИННИК РОЗВИТКУ ТЕРОРИСТИЧНОЇ АКТИВНОСТІ В ГЛОБАЛІЗОВАНОМУ СВІТІ

Стаття присвячена аналізу гіпотези щодо наявності причинно-наслідкового зв'язку між розвитком сучасних форм міжнародного тероризму та розвитком різноманітних форм глобального громадянського суспільства.

Актуальність проблеми міжнародного тероризму в сучасному світі не викликає жодних сумнівів. Однією з головних характеристик цього явища в наш час можна вважати його поступове розширення в кількісному та, певною мірою, якісному сенсі. Дійсно, тероризм стає більш різноманітним, охоплює дедалі більше країн та соціальних груп. Групи, які його використовують, належать до різних соціальних верств, представляють осіб різної національності та віри. Терористична тактика, за збереження головних рис, також розвивається в бік ускладнення та урізноманітнення. Водночас можна констатувати, що поступове